

Inledning

Frihet är ett kvarlämnat ljus i ett fönster om natten. Någon, en mamma, slutar aldrig att vänta på dig trots att det var länge sedan du flyttade hemifrån. Hon vet att det är långt hem, men ljuset kommer att brinna tills du är tillbaka.

Frihet kan också vara att dyka så djupt i ett hav att du når det språk som skulle ha varit ditt. Du vet att du hittat fram när orden börjar vibrera med samma rytm som din egen kropp, sådär som språket gör när det får kontakt med bilderna som de försöker beskriva. När språket inte endast är stumma legobitar av plast som ska fogas samman, utan ett vidunderligt rotsystem som sträcker sig genom jordlagren och historierna och tvärs över nationalstaternas gränser.

Och en dag kommer friheten som ett kärleksbrev. Någon kallar på dig, eftersom ni tillhör samma folk. En gång gick ni med jämna steg. Men det var innan ni tvingades ut ur språket, ut i en annan värld, kanske inte alltid så långt bort i avstånd räknat. Det handlar om något så mycket större och mer våldsamt. Brevskrivaren skriver eftersom hon har förstått att alla hennes kärleksbrev alltid har varit till er.

Hon börjar mitt i berättelsen, vid horisonten.

Och det finns någon som svarar.

»Vem förutom en horisont kan så intensivt känna hur vi hålls på avstånd från varandra?«

Eftersom avstånd inte alltid mäts i kilometer utan kan tvingas in i kroppar på andra sätt. Till exempel när ett kärleksbrev måste skrivas på kolonialmaktens språk, eftersom nationalstaten sett till att alla inte längre kan det egna språket.

Flera röster svarar. En av dem säger:

»det finns en klarhet / i omätligt ljus / och än / är vi inte framme / vid natten«

Detta nummer av *Kritiker* blir det första i tidskriftens historia som undersöker litteraturen utifrån ett urfolksperspektiv. Och eftersom frihet i en nordisk kontext ofta tas för given domineras numret av samiska författare och översättare, men det vänder även blicken mot andra urfolk i världen, exempelvis *oji-cree* i Kanada, *zapoteker* i Mexiko och *chamoro* i Guåhan (Guam). Vårt temanummer sammanfaller med att Unesco i år uppmärksammar urfolksspråk i världen.

Det som på nordsamiska heter Sápmi, på lulesamiska Sámeednam och på sydsamiska Saemie är ett landområde som sträcker sig över fyra nationers gränser, från Idre i Dalarna i söder till Ishavet i Norge i norr och i öster mot Kolahalvön i Ryssland. För människorna som lever här är gränserna enbart streck på en karta. Språken, kulturerna och kropparna korsar nationsgränserna i vardagen men de lämnar inte en nationalstat för en annan, utan befinner sig hela tiden i Sápmi.

När vi påbörjade arbetet med det här numret undrade vi vad gränstrakterna gör med den som skriver. En gränstrakt, förstod vi snart, är inte bara en geografisk plats. Den kan också vara erfarenheten att äga flera olika livsberättelser. Och att inte alltid få ihop dessa i den egna kroppen. Det är erfarenheten att befinna sig mellan kulturella identiteter. Samiska och svenska, samiska och norska, finska, ryska ... Och att inte fullt ut höra hemma i någon av dem. Där finns de som tagit tillbaka sitt språk i vuxen ålder, liksom de som ännu inte haft möjlighet att göra det.

En bild som träder fram i bidragen är en slags diaspora fast omvänd, den verkar på platsen som kallas hemma. Det är en plats där kolonialismens djupgående konsekvenser är förlorade språk, kulturer och identiteter, men också en plats där allt förlorat håller på att återerövrats, och där motstånd mot förtrycket lever i allra högsta grad.

Motståndet kan vara att arm i arm med sitt folk sätta ner fötterna på ett landområde, upprätta ett moratorium och säga: Vi accepterar inte de lagar som råder här. Från och med nu kommer vi att nyttja den mark som vi nyttjat sedan urminnes tider, men på vårt sätt.

I detta nummer finns flera författares texter representerade både på sina skriftspråk och i översättning. Det språk som författaren har skrivit texten på publiceras på vänstersidan och översättningen parallellt till höger. Den läsare som förstår båda språken kommer att lägga märke till att några av texternas översättningar inte helt överensstämmer med den översatta texten. Detta gäller särskilt när texten är översatt av författaren i samarbete med en översättare.

Att skriva på svenska eller norska och därmed vända sig till majoritetssamhällets läsare är att inta en position, men att rikta samma text från samma position på samiska kan vara en omöjlighet. Vad gör en översättning mellan något av de samiska språken och svenska eller norska med texten? Vad gör det med avsändaren? Och mottagaren?

Någon frågar sig:

»Hur skriver jag en saknad som förts vidare i generationer? Förlusten av det egna språket? Sorgen över den stumma skammen? Hur skriver jag ärvda självklarheter som trots allt givits vidare?»

I det här numret är friheten en fågel mellan pärmarna som inte låter sig fångas eller definieras. Friheten är istället en fråga i världen, till världen.

Det finns horisonter, bollar som bara rullar bortåt och ändlösa vägar.

Det finns blommor i munnen, en hög klack som aldrig går av och en dikt som inte kommer att dö.

Det finns bara ett rum, ett fönster mellan oss, ingen dörr som kan stängas.

Helena Fagertun, Timimie Märak och Malin Nord